

**Direktør Gunnar Jahn's foredrag
på Norges Banks representantskapsmøte 16. februar 1953.**

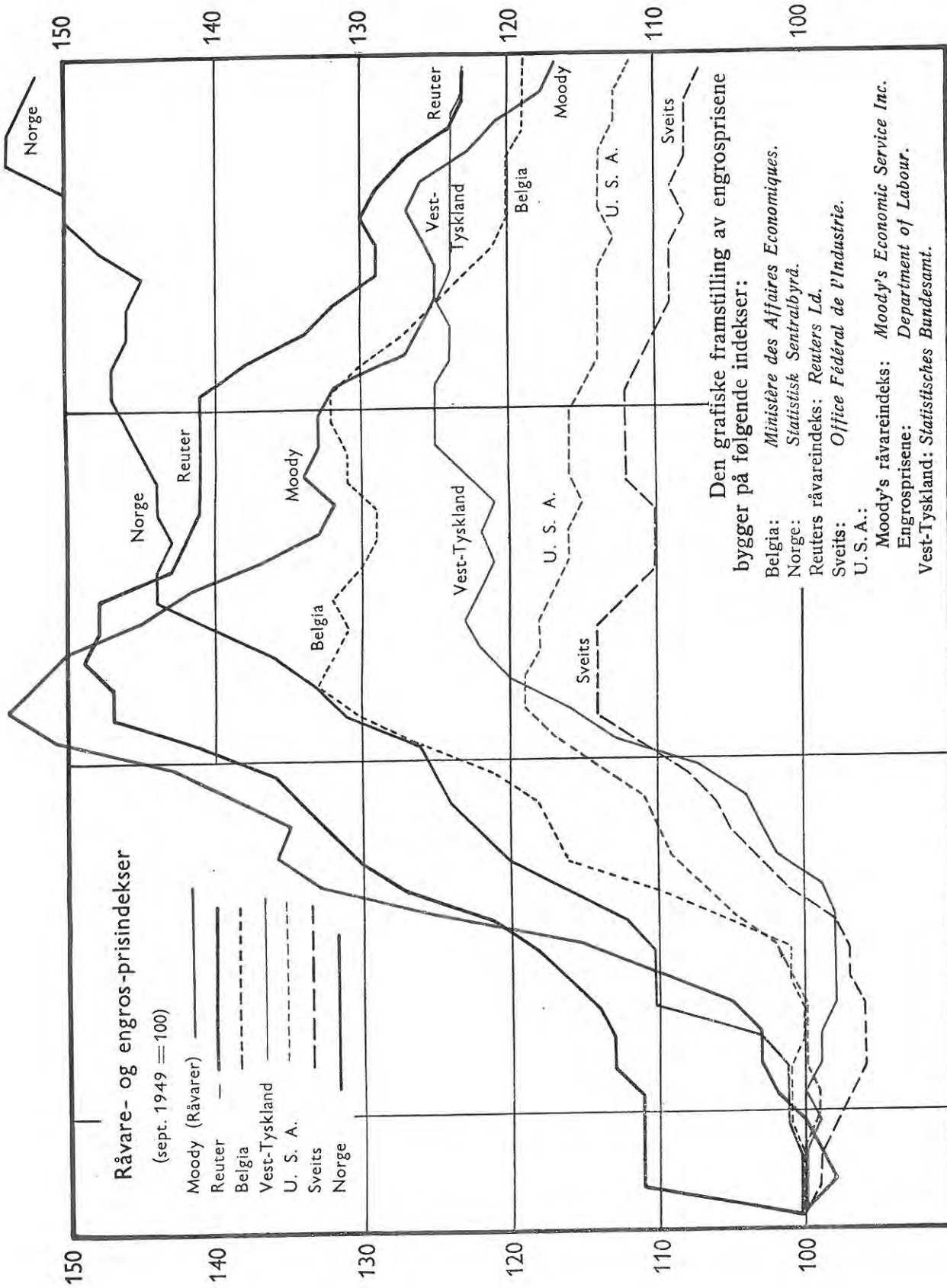
I flere retninger har året 1952 vært preget av en viss stagnasjon. Veksten i produksjonen har i mange land vært mindre enn årene forut, i andre har industriproduksjonen sågar ligget lavere, varehandelen har ikke holdt seg på samme nivå som tidligere, og utviklingen i retning av en friere handel er stoppet opp.

Disse forhold har gjort at året 1952 for mange har vært følt som en skuffelse. Man var jo etterat krigen sluttet blitt så vant til å regne med at nasjonalproduktet skulle stige fra år til annet uten noe brudd i utviklingen. Som et uttrykk for denne innstilling kan en vel ta det ønskeprogram som ble lansert i Paris i august 1951, om at produksjonen av varer og tjenester i OEEC-landene skulle stige med 25 % i femåret 1952/56. Her i Norge så en riktignok mer nøkternt på utviklingen og regnet med en stigning i nasjonalproduktet i 1952 på 3 %.

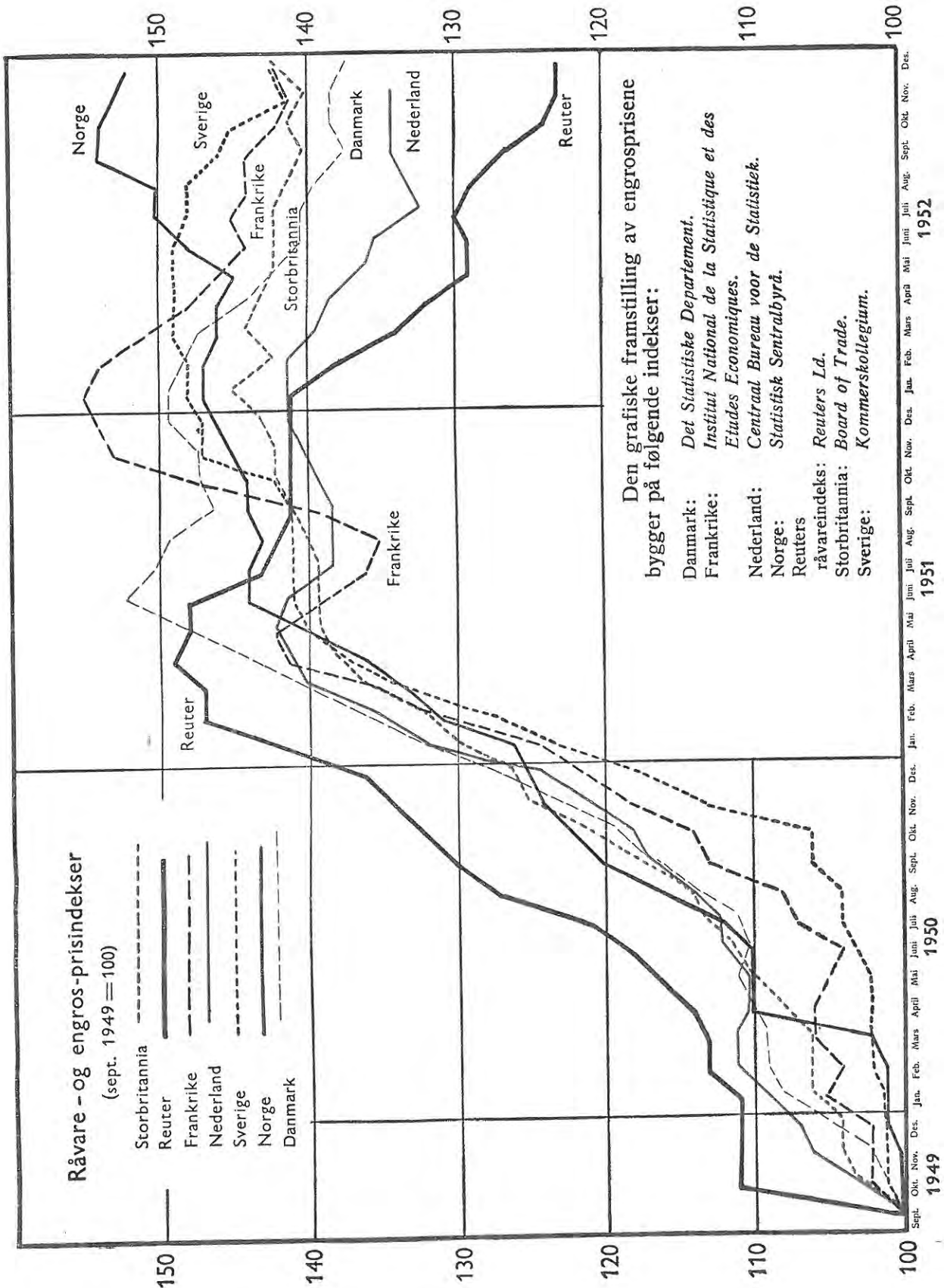
Det kan være grunn til å spørre hvordan en kunne komme til å stille opp et slikt program der nede i Paris, for det var jo allerede i 1951 skjedd ting som burde ha gitt et varsel. Jeg tror at feilvurderingen i vesentlig grad skyldes nettopp dette at en hadde levd i en ekspansjonsperiode både i Vest-Europa og i U. S. A., og at en var blitt vant til å se produksjonen stige år for år uten at en hadde vært helt klar over at det hadde ligget særskilt gunstige betingelser til grunn for en slik utvikling. For det første hadde Europa i denne tiden fått store tilskudd av kapital fra U. S. A., for det annet hadde en arbeidet under et stigende prisnivå, og disse forhold har stimulert produksjonen og omsetningen.

Hvorfor da dette tilbakeslag i utviklingen i 1952, kan man spørre. Erfaringen viser at en prisstigning som er noenlunde moderat, har gunstige følger for produksjonen. Blir prisstigningens utslag voldsomme, kan de ugunstige virkninger bli dominerende. Og vi har hatt en meget sterk prisstigning i de aller fleste land etterat råstoffprisene gikk i været ved Koreakrigens utbrudd i juni 1950. Denne stigning i råstoffprisene har hatt en sterk innflytelse på de forskjellige lands betalingsbalanser i negativ eller positiv retning, og har også bidratt til at prisnivået er steget så å si i alle land i løpet av 1950/51. I Norge fortsatte det også å stige gjennom storparten av 1952.

I første kvartal 1951 begynte råstoffprisene å falle, og engrosprisene fulgte med i dette fall ut gjennom 1951 og 1952. Man var med andre ord i 1951/52 kommet inn i en periode med fallende prisnivå i de fleste land. Men da nedgangen i hvert lands prisnivå ikke har vært like sterk, har følgen vært at prisspenningen mellom landene notert gjennom engrosprisnivåene var sterkere ved utgangen av 1952 enn før Koreakrigen brøt ut. (Se diagrammene side 12 og 13).

Sept. 1949 Okt. Nov. Des. Jan. Feb. Mars April Mai Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Des. 1950 1951 1952

1949 1950 1951 1952

Sept. Okt. Nov. Des. Jan. Feb. Mars April Mai Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Des. Jan. Feb. Mars April Mai Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Des.

En slik prisbevegelse som vi nettopp har gjennomlevd, må komme til å sette sitt preg på de økonomiske forhold. Under en prisoppgang følger omkostningene med og blir bundet på et høyere nivå. Men da prisoppgangen ikke virker like sterkt på all produksjon, vil lett balansen mellom de forskjellige næringer bli forstyrret, forhold som igjen virker inn på de enkelte lands betalingsbalanser. Når så prisene faller, vil det være overordentlig vanskelig å skulle tilpasse seg et lavere prisnivå.

Prisnedgangen i 1952 måtte derfor føre til en viss stagnasjon i produksjonen. Når denne stagnasjon ikke har vært større, henger det for en del sammen med at opprustningen har holdt virksomheten oppe. Innen rustningsindustrien er det aldri noen avsetningsvansker, og en behøver ikke ta hensyn til om det lønner seg eller ikke.

Som nevnt ovenfor har Norge også fulgt med i den prisbevegelse som har funnet sted i andre vesteuropéiske land og U.S.A. Men jeg vil understreke at hos oss har prisene steget sterkere, stigningen har vart lenger og nedgangen vært svakere enn i andre land. Så har vi da heller ikke hatt noen nedgang i produksjonen i 1952, og en må si at hovedresultatet alt i alt har vært godt, både når det gjelder den indre økonomi og vår balanse utad.

Dette skyldes først og fremst utviklingen i første del av året. På flere områder kunne en ettersom månedene gikk spore tegn på avtagende virksomhet i flere industrigrener og en mindre gunstig valutabalanse. Det siste kom sterkest til uttrykk i vår stilling overfor sterlingområdet og EPU-landene som tilsammen omfatter vel to tredjedeler av vår valutaomsetning.

På grunn av den rolle disse valutaer spiller for vårt land er det nødvendig å komme inn på de problemer Den européiske betalingsunion har vært stilt overfor også i 1952. Problemene er i og for seg ikke nye, og skriver seg fra det forhold at enkelte land innen Unionen utviklet seg til å bli utpregede kreditorland med rett til å trekke gull ut av Unionen. Andre land ble utpregede debitorland og måtte betale gull. Mens de første styrket sine gullreserver eller dekket sine underskudd overfor dollarlandene, ble de andre, debitorgruppen, som kunne ha behov for tilførsel av ny kapital, tappet for sine reserver. Som forholdene utviklet seg ble det nødvendig å vedta nye regler for Unionen (1. juli 1952). Ved disse skulle det samtidig settes en bremse på kreditorenes krav på gull og på debitorenes gullfrie kredittmuligheter. En mente på den måten å skape større balanse mellom EPU-landene.

Men selv disse bestemmelser kan ikke fjerne den svakhet som en union av et begrenset utvalg land naturlig må komme til å lide av. EPU-landene danner nemlig ikke en økonomisk enhet. Alle land innen organisasjonen har økonomisk forbindelse med land utenfor denne; og tilknytningen til andre økonomiske områder blir ytterligere forsterket ved at pundvalutaen, som er en overførbar valuta mellom land innenfor og land utenfor EPU, spiller en så dominerende rolle i systemet.

Denne svakhet er kommet tydelig fram under de sterke bevegelser i råstoffprisene som fant sted fra sommeren 1950. Da disse steg fra juni 1950 til april 1951, tjente de råstoffproduserende land i sterlingområdet et overskudd i dollar. Disse dollar gikk inn i sterlingområdets dollarpool i London og ble kreditert råvarelandene mot pund. Derfor steg dollarpoolens behold-

ning av dollar og Storbritannias pundgjeld overfor resten av sterlingområdet. De EPU-land som selv ikke hadde råstoffproduserende territorier, som f. eks. Tyskland, måtte kjøpe råstoff i pund og francs til stadig stigende priser og fikk av den grunn et stort underskudd i oppgjøret med EPU. Dette førte til at Tyskland gikk til importrestriksjoner som igjen rammet land som f. eks. Nederland, mens Storbritannia, Frankrike og Belgia opparbeidet seg store overskudd. De råstoffproduserende sterlingland som tjente godt i denne første periode, brukte sin fortjeneste i pund til økt import fra EPU-landene og fra dollarområdet. De trakk med andre ord på sine pundtilgodehavender i London, som fra mai 1951 til august 1952 gikk ned. Mange EPU-land tjente på denne måten pund, mens Storbritannia fikk et stort underskudd overfor EPU, samtidig som dets beholdning av dollar og gull sank. Følgen var at Storbritannia i november 1951 innførte importrestriksjoner og gikk til en strammere kredittpolitikk, tiltak som har resultert i at Storbritannia fra september 1952 har hatt overskudd overfor EPU. Frankrikes underskudd er derimot økt, dels som følge av Storbritannias importpolitikk, dels som følge av en inflasjonspreget utvikling. For øyeblikket er det Frankrikes debitorposisjon som er det svakeste punkt i Unionen.

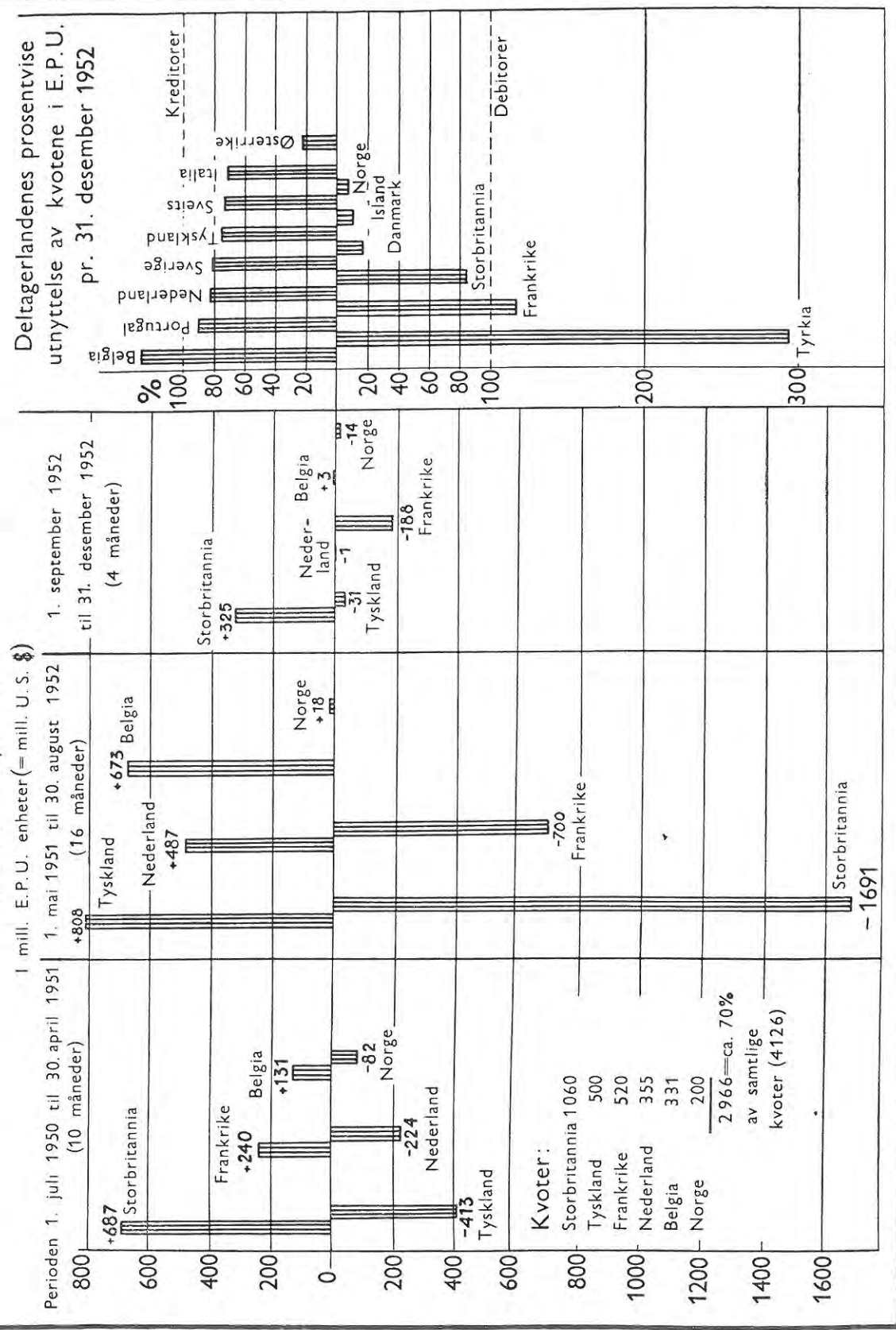
De voldsomme utslagene i de viktigste lands stilling i EPU er vist i diagrammet på side 16. Vi ser hvordan Storbritannia med sterlingområdet i den første periode med stigende råvarepriser blir en stor kreditor, for deretter i den neste periode å bli ekstrem debitor.

Hvordan det vil utvikle seg i framtiden vil for en stor del bero på Storbritannias økonomiske politikk og på pundets stilling. Man vet at det er planer som går ut på å gjøre pundet konvertibelt, men man vet ikke når og i hvilken form det eventuelt vil komme til å skje, om Storbritannia i så fall vil fortsette som medlem av EPU, eller hvordan det vil virke på verdenshandelen. Skulle det føre til færre restriksjoner og en friere verdenshandel, vil mye være vunnet. Skulle følgen derimot bli at mange land ble nødt til å gå tilbake til bilaterale betalingsavtaler og en sterkere regulert handel, så ville konvertibiliteten av pund være dyrekjøpt.

Den européiske betalingsunion har betydd mye for Norge, fordi den har gjort det mulig for oss å bruke våre overskudd på pund til dekning av våre underskudd overfor andre EPU-land. I første halvår 1952 hadde vi et så stort samlet overskudd overfor EPU-landene at vi pr. 1. juli var kreditor for en halv million dollar. Men fra juli av har vi hatt underskudd og ved utgangen av året hadde vi trukket \$ 16,5 mill. på den gullfrie del av vår kvote, som er på \$ 20 mill. Ved utgangen av januar i år hadde vi trukket \$ 23 mill. på kvoten, og for å nytte denne del av kvoten har vi måttet betale \$ 607 000 i gull til EPU. Inntil januar var Norge det eneste land som ikke hadde betalt gull til eller mottatt gull fra Unionen. Hadde vi ikke, da Unionen ble opprettet, fått \$ 50 mill. som gave og \$ 10 mill. som lån, så ville vårt underskudd vært \$ 83 mill., og for å nytte så mye av kvoten i EPU hadde vi, etter de regler som gjelder i dag, måttet betale \$ 17,2 mill. i gull.

Når vi til utgangen av januar har vært nødt til å trekke \$ 23 mill. på EPU-kvoten, så skyldes det først og fremst at våre inntekter, særlig i pund, ikke har vært store nok. Først sviktet inngangen av eksportvaluta i 2. kvartal 1952, og i siste kvartal har også skipsvalutaen vært mindre. Vi har i 1952 økt vår gjeld overfor EPU med kr. 48,8 mill. Hadde vi ikke utnyttet kredittmuligheten i EPU med dette beløp i 1952, ville pundbeholdningene være gått

Ekstreme kumulative overskudd og underskudd overfor E.P.U. i løpet av hver enkelt tidsperiode.

ned med 10—11%, og dette ville med de relativt små beholdninger av pund vi har, sett i forhold til fremtidige forpliktelser, svekket vår likviditet.

Den nest viktigste valuta for oss er U. S. A.-dollar. Vi hadde i 1952 et overskudd på \$ 6,4 mill. på vare- og tjenestebalansen mot i 1951 et underskudd på \$ 15,5 mill.

Vi skal merke oss at oppgangen ikke skyldes noen særlig økte for-tjenester i dollar, men først og fremst at vi har kjøpt mindre fra dollar-området enn i 1951. Dette overskudd på \$ 6,4 mill. har likevel ikke vært stort nok til å dekke de kapitalutgifter vi har hatt i dollar, men da vi i 1952 ennå mottok ERP-valuta og militærhjelp som gave, er resultatet blitt at landets dollarbeholdning i 1952 steg med \$ 25 mill. Samtidig er vår beholdning av kanadiske dollar gått ned med \$ 5,7 mill., slik at vår samlede beholdning av U. S. A.-dollar og kan. dollar bare er steget med \$ 19,3 mill.

I valutaer utenom dollar og EPU-valutaer hadde vi i 1952 et overskudd på kr. 51 mill. Av dette overskudd har vi mottatt kr. 14 mill. i dollar og EPU-valutaer. Våre beholdninger i andre valutaer er altså steget med kr. 37 mill. Men de er ikke disponible på samme måte som dollar, pund og EPU-valutaer. I virkeligheten er disse tilgodehavender en kreditt vi har ytet visse land utenfor EPU, en kreditt som bare kan avvikles ved at vi kjøper varer der.

Regner vi alle valutaer om til kroner, er den samlede valutabeholdning, Norges Banks, bankenes og redernes, i 1952 steget med kr. 182,8 mill. Av stigningen er kr. 137,1 mill. i dollar, kr. 8,7 mill. i pund og kr. 37 mill. i andre valutaer.

Av gull- og valutabeholdningen på netto 1 000 mill. kroner tilhørte kr. 515 mill. Norges Bank, og resten — kr. 485 mill. — redere, banker og andre. En ikke ubetydelig del av valutabeholdningen må betraktes som landets driftskapital, og bør ikke reduseres under et visst nivå hvis en skal kunne holde landets virksomhet oppe. I Nasjonalbudsjettet for 1948 ble denne kapital anslått til kr. 500 mill. Men i dag må vi regne med høyere tall. Våre valutatilgodehavender har ikke den samme verdi eller kjøpekraft i dag som i 1948. En nedgang i valutabeholdningen på f. eks. bare 2 à 300 mill. kr. ville gjøre vår stilling utrygg. Men selv om beholdningen hadde vært større, kan intet land uten gjennom et ganske kort tidsrom leve på sine reserver. Det er balansen mellom inntekter og utgifter som i det lange løp er avgjørende for den enkelte manns, den enkelte bedrifts og også for det enkelte lands økonomi.

Med dette vil jeg ikke ha sagt at likevekt i vare- og tjenestestrømmen fra og til utlandet eller endog overskudd bør være et mål i og for seg. Hvis underskuddet er en følge av at man har innført kapital for å bygge ut et produksjonsapparat, som direkte eller indirekte gir overskudd, så kan det å ha underskudd på balansen utad fremme landets økonomi. Dette burde alle være klar over. Når jeg likevel nevner det, er det fordi jeg har inntrykk av at balanse i utenriksøkonomien eller endog overskudd i dag som i 1920-årene settes opp som et mål som hvert land bør søke å nå. Hvorvidt dette bør være målet eller ikke, beror på forholdene. Skyldes mangelen på balanse inflasjonstendenser i landets indre økonomi, så vil det være riktig å søke å rette på dette, og da hjelper selvsagt ingen import

av kapital. Det ville også være uriktig å importere kapital for å heve en levestandard som det ikke er grunnlag for i et lands egen produksjon. Men når kravet om balanse i utenriksøkonomien er kommet så sterkt fram, skyldes det vel først og fremst at vi lever i en tid full av mangel på tillit, uten fri kapitalbevegelse mellom landene, en tid hvor landenes indre økonomi mer eller mindre har vært preget av inflasjon.

Spørsmålet om valutabalanse eller overskudd i utenriksøkonomien for Vest-Europa som helhet må også ses under en videre synsvinkel. En av de store oppgaver for verden i dag er å hjelpe de underutviklede land, og hjelpen må for en vesentlig del bestå av kapitaleksport. Vest-Europa var engang kapitaleksporterende, og hører fremdeles til den gruppe av land som har det best utviklede produksjonsapparat og den høyeste levestandard. Det er derfor i hele verdens interesse at Vest-Europa igjen blir kapitaleksporterende, og ut fra dette synspunkt vil det i det lange løp være riktig, iallfall for en del av de vest-européiske land, å ha som sitt endelige mål å få overskudd på sine betalingsbalanser.

Det er ikke lett å se hvordan Vest-Europa skal kunne nå dette målet med det store underskudd det har på dollar. I diskusjonen om Europas dollarproblem har en festet seg mye ved at de høye tollmurer i U. S. A. står i veien for at problemet kan bli løst. Og på sett og vis er nok det riktig. Men har man ikke under diskusjonen om dollarproblemet vært tilbøyelig til å glemme at den avgjørende faktor for hvert enkelt lands betalingsbalanse er å søke i landets indre økonomi?

Her i Norge er vi også tilbøyelig til å glemme dette når betalingsbalansen blir ugunstig. Vi skylder på at våre terms of trade er blitt mindre gode, uten å ville ta følgen av det i vår indre økonomi. Mindre gode terms of trade betyr nemlig at forholdet mellom prisene på våre eksportvarer og våre tjenester, og prisene på det vi importerer har forskjøvet seg i en retning som er ugunstig for oss. Dette vil si at vi må levere flere enheter av våre varer og tjenester for de enheter vi kjøper i andre land. Utlandet vurderer med andre ord vårt arbeid lavere enn tidligere. Årsaken til en slik omvurdering kan være at de varer vi må importere, er steget i pris, men ikke våre eksportvarer eller tjenester. I så fall må vi prøve å selge mer til utlandet enn før, samtidig som de høye prisene på importvarer vil virke på vårt prisnivå. Er årsaken den at prisene på våre eksportvarer er falt, står vi overfor det å produsere mer til lavere priser og likevel drive lønnsomt, for lønnsomt må driften være.

Men skal en kunne drive lønnsomt når prisene går ned, må omkostningsnivået senkes eller arbeidseffektiviteten heves. Det siste vil si at en må produsere mer pr. maskin og arbeidstime. Dette bør vi minnes når det som rimelig er, blir stilt krav om at leveomkostningene må senkes. En nedgang i leveomkostningene som betyr noe, kan vi nemlig ikke vente hvis ikke produksjonens effektivitet stiger mer enn hittil. Ellers må en finne seg i mindre betaling for sitt arbeid. Skjer ikke noe av dette, og andre land framstiller og selger de samme varer billigere, kan følgen bli at bedrifter må innskrenke, og vi får arbeidsledighet selv her i landet med den lille tilvekst vi har av folk i arbeidsdyktig alder. Det er nemlig ikke lett under alle forhold å opprettholde full sysselsetting og stigende reallønn.

Om prisene på verdensmarkedet og i andre land i 1953 vil komme til å falle, stige eller stabilisere seg, er ukjent i dag. Vi vet bare at prisene målt etter engrosprisindeksene siste år falt sterkere annetsteds enn hos oss. Vi er

med andre ord kommet ut av takt, og skulle det på grunn av konkurransen med andre land bli nødvendig å komme i takt igjen, vil dette volde store vansker. Stiger prisnivået ute er det som regel lett å følge med. Men det er under en prisstigningsperiode det gjelder å holde igjen. Dette har vi prøvd å gjøre ved hjelp av utjevningsordninger, eksportavgifter og andre tiltak, men det har ikke ført fram.

På penge- og kredittpolitikens område er lite gjort, og penge- og kredittvolumet er i nominelle kroner steget år for år.

Tar vi vårt utgangspunkt i Norges Bank's regnskap, finner vi at seddelomløpet steg med kr. 250 mill. i 1952, og selv om stigningen var noe mindre enn i 1951 og var noe avtagende fra mai/juni, så var dog seddelomløpet steget til kr. 2910 mill. pr. 31/12. Det lå da 9,5% høyere enn for et år siden.

Disse kr. 250 mill. er et uttrykk for den kjøpekraft som Norges Bank har stilt til disposisjon for almenheten. Denne stigning kommer av at foliokonto reelt er gått ned med kr. 49 mill., og at det er kjøpt for kr. 181 mill. i valuta. Dette gir en samlet utgang av sedler på kr. 230 mill. Resten av stigningen skyldes andre mindre poster i bankens regnskap.

Uttaket på Norges Banks folio har vært forholdsvis beskjedent. Den største delen av foliomidlene var Statens, og disse gikk ned med kr. 219 mill. i løpet av 1952. Men ser vi bort fra nedgangen på 656 mill. kr. på kontoen for motverdimidler av ERP-hjelp som ble skrevet av på okkupasjonskontoen, og stigningen på statsvekselkonto kr. 290 mill., som i realiteten bare er interne overførslar av foliomidler i Norges Banks bøker, så er Statens foliokonto steget med kr. 147 mill. Staten har med andre ord trukket inn penger fra almenheten. Men det er ikke i og for seg dette som er det avgjørende. Det som er skjedd i årets løp, er at Staten har trukket inn store poster via skattene, slik at dens ordinære konto og forskjellige spesielle avgiftskonti er steget, men samtidig har den gjennom sine utbetalinger hatt stor innflytelse på den økonomiske virksomhet, blant annet har den via reguleringskontoen gitt lån til statsbankene. En kan også si at Staten på den ene side har trukket inn beløp fra almenheten og bedrifter og minsket deres likviditet, på den annen side har den gitt ut beløp som har virket til å holde investeringsvolumet oppe eller øke det.

Mens Statens foliomidler som nevnt reelt økte med kr. 147 mill., gikk bankenes folio ned med kr. 18 mill., hvis en betrakter deres beholdning av statskasseveksler som en del av deres likvider. Når de samlede folioinnskudd i Norges Bank er gått ned, kommer det av at det også på andre foliokonti — de viktigste er offentligeonti — er trukket ut midler.

Innskuddene i aksje- og sparebankene steg fra november 1951 til november 1952 med kr. 418 mill. Dette er mye mindre enn i året 1951, da det var en stigning på kr. 863 mill., vesentlig på grunn av at riksinnskuddene ble gitt fri. Bankenes utlån steg fra november 1951 til november 1952 med kr. 639 mill. Utlånene har altså steget sterkere enn innskuddene i 1952, slik som i alle år etter krigen, unntatt 1951, da riksinnskuddene ble gitt fri.

Statsbankenes utlån har i de tre første kvartaler av 1952 steget med kr. 353 mill. Av denne utlånstigning var kr. 132 mill. dekket ved lån hos Staten, 168 mill. ved kortsiktige kontolån i bankene, resten ved lån i offentlige fonds og andre institusjoner og reduksjon av likvider. Statsbankene hadde m. a. o. ikke økt sin obligasjonsgjeld i 1952. I de senere

år har Staten overtatt mer og mer av finansieringen av statsbankene, og da statsbankene gir investeringskreditt, blir det mer og mer Staten som blir finansieringskilden for denne investering. Det er dette det siktes til i Nasjonalbudsjettet for 1953 der det uttales at „Den utvikling som har funnet sted har nøye sammenheng med at de private realinvesteringer har vært betydelig større enn den private sparing.“ Vi kan vel også uttrykke det slik, at for å holde oppe de private realinvesteringer har Staten i realiteten via skattene gjennomført en tvangssparing. Hvordan de private ville ha brukt sin inntekt hvis Staten ikke hadde krevd inn så mye i skatter, vet vi intet om. Kanskje ville etterspørselen etter forbruksvarer blitt større, kanskje den private sparing. I allfall må en gå ut fra at inntekten ville blitt anvendt på en annen måte.

I Nasjonalbudsjettet trekkes det følgende konklusjon av det som er skjedd: „Pengemessig innebærer private realinvesteringer som ikke motsvares av privat sparing at private reduserer sine nettofordringer med et like stort beløp.“ Men dette betyr ikke annet enn at de private har økt sin gjeld, at de m.a.o. arbeider med relativt mindre egenkapital; og mindre egenkapital svekker ens evne til å tåle prisnedgang. Det gjelder den enkelte bedrift som det gjelder huseieren; og de som har opplevd mellomkrigstiden vil kjenne til hva virkningen av en stor gjeld under en prisnedgang betyr. Skulle prisene gå sterkt ned, vil vi kunne komme til å stå overfor det samme en gang til.

Etter Nasjonalbudsjettet å dømme har den samlede sparing dvs. innenlandsk sparing + kapitaltilskudd utefra, vært tilstrekkelig til å dekke investeringene. Om landets tilvekst av kapital blir det sagt at en del av denne „har sammenheng med tilskottene fra utlandet, men det alt vesentlige skyldes landets egen sparing“. Dette er riktig når en bygger sin dom på prosentregning, men det er naturligvis ikke meningen med denne uttalelse å si at tilskuddet fra utlandet har liten betydning. Det er nå engang så at det er den siste dråpe som gjør at glasset blir fullt, det er den siste sekk sement som gjør det mulig å fullføre bygget.

Det er dette tilskuddet fra utlandet en kanskje må regne med at det vil bli vanskeligere å få i 1953. I så fall bør den innenlandske sparing stige. Riktignok kan en utvide investeringene utover det sparingen gir grunnlag for ved å finansiere dem via seddelbanken, og det kan være fristende hvis en ved siden av opprustningen tar sikte på å holde et meget høyt investeringsnivå. Men gjør en dette, vil følgen bli inflasjon. Jeg minner om hva Penge- og Finansrådet sa i fjor: „For å unngå inflasjon må en sørge for at de løpende investeringer dekkes av løpende innenlandsk sparing pluss kapitaltilførsel fra utlandet.“ I Nasjonalbudsjettet sies det at en, for å holde investeringene innen en viss grense, skal „konsentrere investeringene om de mest påtrengende oppgavene, mens det gjennomføres en begrensning av investeringene på andre områder“. Om dette vil føre til å heve den del av nasjonalproduktet som bidrar mest til å styrke vår økonomi, vil bero på om de høyst prioriterte investeringer har denne karakter. I Nasjonalbudsjettet er nevnt boligbygging og kraftutbygging som eksempler på høyt prioriterte investeringer, og det er en veldig, nesten uimotståelig etterspørsel både etter boliger og etter elektrisk kraft. Likevel kan det hende at om en gir for sterkt etter for presset på bekostning av lønnsom investering i næringslivet, så vil

det kunne skade vår økonomi. For det er ikke alltid at en stor etterspørsel etter goder skyldes mangel på disse. Det kan også skyldes at godene er svært billige. Gjennom lave priser stimuleres etterspørselen. Prisen på elektrisitet er lav i forhold til annen brensel og den del av inntekten som betales for å bo, er lavere enn noen gang før. Dette er også et eksempel på hvordan det virker når prisrelasjonene blir forskjøvet.

Når jeg har talt så mye om priser og prisrelasjoner så er det ikke bare fordi vi i 1952 var kommet i utakt med bevegelsen på verdensmarkedet og i andre land, men fordi jeg mener at priser og verdier hører til det sentrale i økonomien, og at vi kanskje i våre dommer og planer har, om ikke glemt det, så lagt for liten vekt på dette.

Som andre sosialøkonomer kunne også jeg ha lyst til å se inn i framtiden. Men en sosialøkonom „er en mann som ut fra en spesiell begavelse pluss kunnskaper kan spå fremtiden galt” sier Sigurd Hoel. Og jeg vil nødvendigvis være en av dem som gjør dette. Det er mange som har vært dristigere enn meg. Enkelte venter at vi i 1953 vil komme inn i en depresjonsperiode. Andre regner med en oppgangskonjunktur, og det er utvilsomt krefter som trekker i begge retninger. Vi har rustningene som vil virke stimulerende, vi har et nytt styre i De forente stater som vil gå inn for balanserte budsjetter og en strammere pengepolitikk. Federal Reserve satte sin diskonto opp den 16. januar i år. Vi vet intet sikkert om pundets framtid, vi ser at pengepolitiske midler er blitt tatt i bruk i forskjellige land med mer eller mindre hell. Men vi kjenner ikke til hvordan menneskene vil reagere. Bare én ting mener jeg vi vet, at alt hva som står i menneskelig makt vil bli gjort for å unngå en arbeidsløshet av det omfang vi hadde i mellomkrigstiden.

Da vi i 1952 har hatt en slags pause i den økonomiske framgang kan det være nyttig å se bakover på hvordan vi her i Norge har løst de problemer vi sto overfor ved krigens slutt.

Det første problem som ble tatt opp etter krigen, var saneringen av pengevesenet. De viktigste tiltakene var formuesregistrering, binding av bankinnskudd og utligning av engangsskatten. I dag kan vi vel trygt si at denne sanering har vært av liten betydning, dels fordi en litt etter litt har gitt riksinnskuddene fri, dels fordi det har tatt så lang tid å innkreve engangsskatten. Men hovedgrunnen er den at man hadde stirret seg blind på seddelømløpet, de store innskuddene i bankene og en formuesstigning, som i mange tilfelle hadde sin motverdi i redusert eller dårlig vedlikeholdt realkapital, uten å tenke på at krigen også hadde skapt en økt inntektsstrøm.

Det som hadde skjedd under krigen, var jo at pengevolumet var svulmet sterkt opp, vesentlig på grunn av tyskernes uttak av Norges Bank. Storparten av disse pengene ble brukt av de tyske militære. De var havnet hos norske borgere, og seddelømløpet og bankinnskuddene var steget. Bankenes likviditet ble av den grunn meget stor. Den sivile sektor hadde under krigen ikke bruk for disse pengemidler. Tilstanden var med andre ord den, at det hadde samlet seg opp meget store fordringer på framtidig produksjon av varer og tjenester, mens tilgangen av varer og tjenester da krigen sluttet, var liten.

Det man ville oppnå ved saneringen var å hindre at disse fordringer ble aktivisert med den følge at det oppsto knapphetssituasjoner og en sterk prisstigning. På den annen side undervurderte man inntektsnivået, først og fremst arbeidslønnen, som allerede under krigen var steget. Dette ga, da gjenreisningen begynte og alle folk kom i arbeid, grunnlag for en stigende inntektsstrøm som sammen med et stort pengevolum i de første årene etter krigen førte til et stadig press både på konsummarkedet og på etterspørselen etter investeringsvarer.

Denne stadig økende inntektsstrømmen kunne man ikke stanse. Den steg med virksomheten, noen gang sterkere enn den. Skulle den være stanset, så måtte det være skjedd gjennom en meget stram pengepolitikk, men en slik politikk kunne ha vanskeliggjort og sinket gjenreisningen. Saneringen i 1945 kom som et engangstiltak ikke til å berøre likviditeten tilstrekkelig. Den eneste sanering som har hatt noen virkning på vår økonomi, er inndragningen via Marshall-hjelpen og overskuddene på statsbudsjettet, men heller ikke dette har minsket inntektsstrømmen.

Det er den stigende inntektsstrøm og fallet i pengeverdien som er hovedårsaken til at seddelømløp og bankinnskudd har vokset så sterkt i nominelle kroner i årene etter krigen. Regner vi tallene om i verdifaste kroner, så er pengevolumet gått ned siden 1949, og da samtidig realproduksjonen er steget, er vi kommet nærmere balanse i siste år enn noen gang etter krigen. Men så skal vi ikke glemme, at denne bedre balanse i ikke liten grad skyldes det høyere prisnivå, det vil si at kronens verdi er blitt mindre. Hvis vi kan gå ut fra at saneringen er fullført, så bør målet være å kunne øke produksjonen og samtidig opprettholde en fast, stabil pengeverdi.

I årene etter krigen er vi kommet langt både med gjenreisningen, utbyggingen av vårt produksjonsapparat og økingen av vår produksjon av varer og tjenester. I og for seg behøver en ikke tall for å vise dette. Men uten tall kan en ikke vise hvor stor framgangen har vært. I den meget verdifulle publikasjon „Nasjonalregnskap 1930—1939 og 1946—1951” fra Statistisk Sentralbyrå har vi for første gang fått sammenlignbare oppgaver som spenner over et tidsrom av 22 år.

Disse 22 år vil minnes av mange, og tar jeg ikke mye feil tror jeg de fleste vil si som så: 30-årene var en krisetid med en veldig arbeidsledighet uten stor framgang i vår økonomi. Så kom krigen. Etter den er det bare gått framover: Vi har hatt full sysselsetting og en usedvanlig stigning i vår produksjon av varer og tjenester. Et inntrykk bygd på erindringen behøver ikke å være uriktig, men vi må ha andre holdepunkter.

I Byråets oppgaver har en det, selv om det bare er tall og selv om heller ikke de forteller hele historien. Slik som de foreligger gir de iallfall mulighet for å kaste lys over stillstand og vekst i landets produksjon i dette tidsrom. Jeg har delt inn tidsrommet i 4 tidsavsnitt. Det første fra 1930 til 1934. Disse årene dekker perioden fra høykonjunkturåret 1930, da bruttonasjonalproduktet var større enn i noe tidligere år i Norges historie, og slutter med 1934, det år da 30-årenes krise var over og oppgangen er begynt. Det annet tidsavsnitt omfatter oppgangsårene etter krisen, fra 1934 til 1939. Den tredje periode omfatter krigsårene fra 1939 til 1946, og den fjerde etterkrigsårene til og med 1951. Som et mål for utviklingen bruker jeg stigningen i bruttonasjonalproduktet, uttrykt i fast kroneverdi.

Tallene er stilt sammen i følgende tabell:

	Bruttonasjonalprodukt i fast kroneverdi.			Sysselsetting i årsverk.		
	Stigning i millioner 1938-kroner	Prosentvis stigning	Gjennomsnittlig vekstrate pr. år	Stigning i antall årsverk	Prosentvis stigning	Gj.snittlig vekstrate pr. år
1930—1934	119	2,5	0,7	26 100	2,2	0,6
1934—1939	1240	25,3	4,7	145 400	12,0	2,3
1939—1946	193	3,1	0,4	—	—	—
1946—1951	2170	34,3	6,0	115 200	8,3	1,6

En sammenstilling av tallene viser at bruttonasjonalproduktet stiger meget lite fra 1930 til 1934 og under krigen, noe en måtte vente.

I de to andre periodene 1934—1939 og 1946—1951, steg bruttonasjonalproduktet mange ganger så mye som i den periode som gikk forut for hver av disse. Heller ikke dette overrasker. En slik rytme i utviklingen er vel kjent. Det som overrasker er at stigningen var så stor fra 1934 til 1939. Ja, selv om den i faste kroner var meget mindre enn den har vært i etterkrigstiden, kr. 1 240 mill., mot kr. 2 170 mill., så kan disse to perioder etter den relative stigning av bruttonasjonalproduktet å dømme stilles i samme klasse.

Skal vi måle intensiteten i stigningen, er det beste mål vi kan finne den gjennomsnittlige prosentvise stigning pr. år beregnet på grunnlag av rentesrenteformelen. Dette gir som resultat at vekstraten fra 1946—1951 var 6%, en vekstrate som er helt usedvanlig og som kommer av at bruttonasjonalproduktet steg med hele 12,8% fra 1946 til 1947, det første år av gjenreisningen. I de senere år har den prosentvise vekst vært mindre, og fra 1949 av har den avtatt til den i 1951 bare var 2,3% og i 1952 ca. 1%. Holder vi stigningen 1946/47 utenfor, blir vekstraten i de følgende år bare 4,5%, altså lavere enn fra 1934 til 1939, da den var 4,7%. Nå skal man være varsom med å bygge for mye på vekstrater, en skal alltid huske på at relative tall er avhengig av utgangspunktet, og vi kan ifølge sakens natur ikke vente at de høye vekstrater vi konstaterer for korte perioder, kan holdes gjennom lengre tidsrom. En vekstrate på 6% ville føre til at bruttonasjonalproduktet ble fordoblet hvert 12. år, og vi ville med en slik vekst fra i dag av ha et 8 ganger så stort nasjonalprodukt om 36 år og 16 ganger så stort om 48 år. Det er derfor farlig å bruke de vekstrater eller den vekst i prosent som en har kunnet konstatere gjennom et kort tidsrom som norm for en framtidig ekspansjon. Gjør en det, vil en bli skuffet.

Både etterkrigsperioden og tiden 1934—1939 var usedvanlige. Men selv om vi kan stille dem i samme klasse, er de i mange retninger meget ulike. I den første var arbeidsledigheten stor, i den annen, etter krigen, har vi hatt full sysselsetting, i den første importerte vi ikke kapital, men avbetalte på vår utenlandsgjeld, i den annen har vi hatt meget store tilskudd av utenlandsk kapital, og vår gjeldsbyrde er likevel meget mindre enn den var i 1939. Og dog vokste tallet på sysselsatte — etter Byråets statistikk å dømme — meget sterkere i årene fra 1934 til 1939 enn fra 1946 til 1951. Det skulle bety at det ble skapt flere nye levebrød fra 1934 til 1939 enn fra 1946 til 1951. Hvorfor hadde vi da stor arbeidsledighet fra midten av 30-årene og har hatt full sysselsetting etter krigen? En av forklaringene må ligge i at tallet på mennesker i de arbeidsdyktige aldersklasser vokste 3,8 ganger så mye fra 1934 til 1939 som fra 1946 til 1951.

Av dette er det fristende å trekke den slutning, og det har ofte vært gjort, at da burde man fra 1934 ha satt i gang langt mer arbeid for folk, først og fremst ved å gå til en sterkere investering. Men en større investering forutsatte økt kapitaltilgang, og det er sagt at vi kunne ha importert utenlandsk kapital og ikke minsket vår utenlandske gjeld. Resonnementet er i og for seg riktig, men vi må huske på den psykologiske bakgrunn for handlemåten i den siste del av 30-årene. Gjeldskrisen her hjemme, den meget store utenlandske gjeld vi hadde i 1934, og de store underskudd vi hadde hatt på Statens budsjetter i 1920-årene. Dessuten må vi merke oss at bruttoinvesteringene vokste sterkt også i siste del av 30-årene. De utgjorde 25% av bruttonasjonalproduktet i 1937, 1938 og 1939. Dette er sannsynligvis den høyeste investeringsrate vi inntil da hadde hatt i det 20. århundre med unntak av de to første fredsår etter første verdenskrig, da lagerøking og elektrisitetsbygg brakte investeringene opp på høyde med de tall vi har hatt etter siste krig. Nå kan en ikke uten videre trekke direkte slutninger fra høy investering til stor sysselsetting, for investeringen er satt sammen av mange poster. Tilvekst i skog, i buskap og lagerøking skaper ikke tilsvarende mange arbeidsplasser; det gjør heller ikke skipsbygging utenlands. Den post under investeringene som mest direkte skaffer arbeid, er bygg og anlegg, og etter Byråets oppgaver lå de i forhold til de samlede bruttoinvesteringer høyere i slutten av 1930-årene enn i etterkrigstiden. Regnet i verdifaste kroner har derimot bygg og anlegg hatt større omfang etter krigen enn før den. Men differansen er ikke så stor at den helt ut kan forklare at stillingen på arbeidsmarkedet i de to perioder har vært så ulik. Det ser derfor ut som om den viktigste årsak til den fulle sysselsetting, til sine tider overbeskjeftigelse, må være å søke i befolknings situasjonen. Hadde vi hatt en tilvekst av arbeidsdyktige som før krigen, så ville det ikke ha gått så lett å skape full sysselsetting.

De to andre perioder, den fra 1930/1934 og den fra 1939/1946 som har visse trekk felles, skiller seg også sterkt fra hverandre. I den første perioden var det verdenskrisen som satte sitt preg på den økonomiske situasjon i Norge. Den rammet oss hardt, men ikke så hardt som den rammet U. S. A. og de fleste andre europeiske land. Som nevnt før lå bruttonasjonalproduktet i 1934 høyere enn i toppkonjunkturåret 1930. Men arbeidsledigheten var meget stor i disse årene. Riktignok var det allerede i 1933 flere sysselsatte enn i 1930, men stigningen var langtfra stor nok til å kunne absorbere den betydelige tilvekst av arbeidsdyktige. I den annen periode, krigstiden, gjorde ikke arbeidsløshetsspørsmålet seg gjeldende fordi tyskerne satte folk i arbeid for sine militære formål ved hjelp av seddelpressen. Men den tiden holdt vi hverken vår produksjons- eller vår konsumkapital ved like. Vi kan si at vi levde på vår kapital, og det var det som gjorde det mulig for oss å eksistere under krigen.

Det var bare i ett av disse fire tidsavsnitt, det fra 1930/1934 at vi hadde et synkende prisnivå. I de andre steg prisene. Det må vi heller ikke glemme når vi skal dømme om utviklingen i disse 22 årene. Ser vi bort fra krigstiden, så viser det seg at det er under et stigende prisnivå at det har gått lettest å øke produksjonen for da blir det mer lønnsomt, og det virker stimulerende.

I det år vi nå er inne i kan det hende at prisene ikke vil gi den stimulans som de har gjort i de år vi har gjennomlevd, og likevel ville det være å ønske at vi kunne holde investeringene oppe på et rimelig nivå.

Dette vil i ikke liten grad bero på hvor mye vi selv kan spare og på om vi kan fortsette å importere kapital. I hvilket omfang dette kan bli nødvendig, vil jeg ikke uttale meg om. Jeg vil bare peke på at i dag er ikke vårt land beheftet med stor utenlandsk gjeld takket være at vi ikke har vært nødt til å reise store offentlige utenlandske lån etter krigen. Men villigheten til å gi lån er ikke bare avhengig av landets status. Den beror også på hvordan vår driftsbalanse blir bedømt. Det er alltid den som er mest avgjørende, og skulle denne komme i ulage fordi vi prøver på å tilfredsstille våre behov rikeligere enn det er grunnlag for i vår produksjon av varer og tjenester, da er det fare på ferde. Det behøver en ikke være økonom for å forstå. Folket har visst det for lenge siden; det skriver ikke avhandlinger; det gir sin visdom i form av ordtak. Og et av dem ble ved nyttårstid brukt av en mann med atskillig common sense: „Du skal ikke strekke deg lenger enn skinnfellen rekker.”
